

Asia Taideteosta muistuttaneen lavasteen käyttö teatteriesityksessä ja taideteoksen kuvan käyttäminen teatteriesityksen markkinoinnissa.

Hakija Kuvasto ry

Annettu 20.3.2012

Tiivistelmä

Lavaste oli siinä määrin itsenäinen ja omaperäinen, että se katsottiin tekijänoikeuslain 4 §:n 2 momentissa tarkoitetuksi vapaaksi muunnelmaksi. Lavasteen sai saattaa yleisön saataville teatteriesityksessä. Lavasteen valmistamiseen tai käyttämiseen eivät soveltuneet tekijänoikeuslain 22 §, 25 § eikä 25 a §.

Taideteoksen tekijän moraalisia oikeuksia ei loukattu käyttämällä lavastetta kyseessä olleessa teatteriesityksessä eikä siksi, että taideteoksen tekijän nimeä ei mainittu teatteriesityksen markkinointimateriaalissa.

Taideteoksen osaa sai käyttää teatteriesityksen markkinointivalokuvassa tekijänoikeuslain 25 a §:n 3 momentin perusteella ilman taideteoksen oikeudenhaltijoiden lupaa, koska taideteoksen osa ei ollut pääaiheena valokuvassa.

Tekijänoikeuslain 3 §, 4 §, 22 §, 25 § ja 25 a §

LAUSUNTOPYYNTÖ

Hakija on pyytänyt tekijänoikeusneuvostolta lausuntoa koskien oikeutta käyttää Sibelius-monumenttia muistuttavaa lavastetta teatteriesityksessä ja Sibelius-monumentin kuvaa teatteriesityksen markkinoinnissa.

Hakijan mukaan Helsingin kaupunginteatteri on käyttänyt teatteriesityksessään "Eila, Rampe ja palvattu onni" Eila Hiltusen Sibelius-monumentin näköistä lavastetta. Hakijan mukaan monumentin kuvaa on käytetty myös esityksen käsiohjelmassa ja markkinointiaineistossa painetuissa julisteissa ja Helsingin

kaupunginteatterin verkkosivuilla. Markkinointivalokuvassa on etualalla teatteriesityksen kaksi näyttelijää ja Sibelius-monumentti heidän takanaan. Hakijan mukaan Sibelius-monumentti on markkinointikuvassa pääaiheena ja kuvaa on käytetty ansiotarkoituksessa. Täten kuvan käyttö olisi edellyttänyt oikeudenhaltijoiden suostumusta. Hakijan mukaan Helsingin kaupunginteatteri ei ole pyytänyt oikeudenhaltijoilta lupaa Sibelius-monumentin käyttöön edellä esitetyllä tavalla.

Hakija on esittänyt tekijänoikeusneuvostolle seuraavat kysymykset:

- Edellyttääkö julkiselle paikalle sijoitetun taideteoksen kolmiulotteinen valmistaminen ja yleisön saataviin saattaminen teatteriesityksen lavastuksena oikeudenhaltijan luvan?
- Edellyttääkö julkiselle paikalle sijoitetun taideteoksen kaksiulotteinen kuvaaminen teatteriesityksen markkinointiaineistoon oikeudenhaltijan luvan?
- Loukkaavatko ilman oikeudenhaltijan lupaa tapahtuvat, edellä esitettyjen kysymysten 1 ja 2 mukaiset käytöt taideteoksen tekijän taloudellisia tai moraalisia oikeuksia?

Hakija on esittänyt näkemyksensä tekijänoikeuslain tulkinnasta vastauksiksi edellä esitettyihin kysymyksiin. Hakija kertoo, että Helsingin kaupunginteatteri ei ole maininnut Eila Hiltusen nimeä Sibelius-monumentin käytön yhteydessä. Hakijan näkemyksen mukaan Sibelius-monumentti on tässä tapauksessa irrotettu sen luonnollisesta ympäristöstä valmistettaessa siitä teatteriesityksen lavaste. Lavasteen valmistaminen yhdestä Suomen tunnetuimmista ja arvokkaimmista taideteoksista ja lavasteen käyttäminen teatteriesityksessä ilman oikeudenhaltijan lupaa on ollut hakijan näkemyksen mukaan taideteoksen arvoa loukkaavaa.

Hakija on lisäksi antanut vastauksensa lausuntopyyntöön annettuihin Helsingin kaupunginteatterin vastineeseen ja hankimiin asiantuntijalausuntoihin. Vastauksessaan hakija täydentää tulkintaansa tekijänoikeuslain 3 §, 4 §, 25 § ja 25 a §:n osalta.

VASTINE

Tekijänoikeusneuvosto on varannut Helsingin kaupunginteatterille tilaisuuden antaa vastine asiassa. Vastineessaan Helsingin kaupunginteatteri toteaa, että lausuntopyynnössä mainitussa

näytelmässä on kohta, jossa näyttelijät keskustelevat Sibeliuksen monumentista sen äärellä. Helsingin kaupunginteatterin mukaan kohtauksen toteuttaminen teatteriesityksenä edellyttää Sibeliuksen monumentin kuvailemista.

Helsingin kaupunginteatterin mukaan Sibeliuksen monumentin oikeudenhaltijoiden suostumus ei ole ollut tarpeellinen aiheen käsittelyyn näytelmässä ja tiedotuksessa, koska Sibeliuksen monumentilla on selvä yhteys näytelmän alkuperäistekstiin ja monumentti on ollut pitkään pysyvästi julkisella paikalla.

Näytelmän tiedotuksessa ja markkinoinnissa Sibeliuksen monumentti on vain taustalla ja keskeisinä ovat näytelmä, kirjailija Sinikka Nopola ja päärooleissa olevat näyttelijät.

Helsingin kaupunginteatterin mukaan Sibeliuksen monumentista ei ole valmistettu kopiota vaan mielikuvaa monumentista käytetään osana näytelmän tapahtumien lavastusta – ei itsenäisenä taideteoksena. Sibeliuksen monumentin kuvaaminen liittyy oleellisesti näytelmän juoneen eikä Sibeliuksen monumentin arvoa loukata näytelmässä.

Helsingin kaupunginteatteri toteaa lavasteen olevan pahviputkista valmistettu reliefimäinen, väritykseltään sininen, 4 metriä leveä, 4 metriä korkea ja alustoineen 1 metri syvä. Havaittavasta näyttämön "kuvapinta-alasta" lavaste vie arvioilta yhden viidesosan. Kohtauksessa hyödynnetään valo- ja savuefektejä ja lavastetta liikutetaan eteenpäin illuusion luomiseksi Sibeliuksen monumentista.

Helsingin kaupunginteatterin mukaan se on yleishyödyllinen kulttuurilaitos, jonka toiminta ei perustu voiton tavoitteluun eikä kyseessä olevaa markkinointivalokuvaa tai lavastetta siten ole käytetty ansiotarkoituksessa.

Helsingin kaupunginteatteri on toimittanut tekijänoikeusneuvostolle valokopioita näytelmän kohtauksesta otetuista valokuvista ja DVD:llä näytelmän kyseisen kohtauksen elokuvana.

ASiantuntijalausunnot

Helsingin kaupunginteatteri on pyytänyt VT Marja-Leena Mansalalta ja Suomen teatterit ry:n lakimieheltä Tommi Saarikiveltä lausunnot. Lausunnoissaan he ovat esittäneet tulkintansa tekijänoikeuslain 3 §, 4 §, 22 §, 25 § ja 25 a §:n soveltumisesta asiaan.

TEKIJÄNOIKEUSNEUVOSTON LAUSUNTO

Tekijänoikeuslain (404/61) 55 §:n mukaan tekijänoikeusneuvosto antaa lausuntoja tekijänoikeuslain soveltamisesta. Näiden lausuntojen luonne ei ole sitova.

Riidattomat seikat

Ensinnä: Sibelius-monumentti on tekijänoikeuslain 1 §:ssä tarkoitettu teos. Toiseksi: lausuntopyynnössä kyseessä ollut lavaste on ollut lavasteena edellä mainitussa teatteriesityksessä. Kolmanneksi: Sibelius-monumentin osa on ollut kyseessä olevan teatteriesityksen markkinointivalokuvassa.

Teoksen muuntelu tekijänoikeuslain 4 §:n perusteella

Tekijänoikeuslain 4 §:n 1 momentin mukaan sillä, joka on kääntänyt teoksen tai muunnellut sitä tahi saattanut sen muuhun kirjallisuus- tai taidelajiin, on tekijänoikeus teokseen tässä muodossa, mutta hänellä ei ole oikeutta määrätä siitä tavalla, joka loukkaa tekijänoikeutta alkuperäisteokseen. Tekijänoikeuslain 4 §:n 2 momentin mukaan, jos joku teosta vapaasti muuttaen on saanut aikaan uuden ja itsenäisen teoksen, ei hänen tekijänoikeutensa riipu tekijänoikeudesta alkuperäisteokseen.

Tekijänoikeuslain 4 §:n 1 momentti koskee teoksia, jotka pohjautuvat olemassa oleviin teoksiin. Tällaisia ovat muun muassa muunnelmat, jotka samastuvat alkuperäiseen teokseen, vaikka muunnelma sisältää omaperäistäkin luomistyötä. Muuntelijan panoksen on suojaa saadakseen osoitettava omaperäisyyttä. Muunteleminen voi olla esimerkiksi lisäysten tekemistä, osien poistamista tai tyylillisten muutosten tekemistä alkuperäiseen teokseen. Muunnelma säilyttää alkuperäisen teoksen muodon vähintään siinä määrin, että muunnelman katsojalle syntyy helposti samuuselämys alkuperäisen teoksen ja muunnelman

välillä. Muuntelijan oikeus kattaa vain hänen oman suorituksensa (esimerkiksi lisäyksen alkuperäiseen teokseen), eikä muuntelijan oikeus rajoita tekijän oikeutta alkuperäiseen teokseen. Muunnelman saattamiseen yleisön saataville tarvitaan alkuperäisteoksen (ja muunnelman) tekijän lupa. (Harenko-Niiranen-Tarkela: "Tekijänoikeus. Kommentaari ja käsikirja". Porvoo 2006, s. 57–58)

Tekijänoikeuslain 4 §:n 2 momentti sitä vastoin koskee ns. vapaita muunnelmia eli teoksia, joiden luomiseen on jokin olemassa oleva teos antanut inspiraation tai vaikutteita mutta jotka eivät ole samastettavissa alkuperäiseen teokseen. Vapaan muunnelman hyödyntämiseen ei tarvita alkuperäisen teoksen oikeudenhaltijan suostumusta. (Harenko-Niiranen-Tarkela: Tekijänoikeus. Kommentaari ja käsikirja. Porvoo 2006, s. 59)

Kuvataiteen teosten kohdalla teoskynnystä on pidetty matalana. Oikeuskäytäntö ei tätä tosin ole vahvistanut (Pirkko-Liisa Haarmann: Tekijänoikeus ja lähioikeudet. 2005, s. 83). Tekijänoikeuslain 4 §:n 2 momenttia on perusteltu lain esitöissä siten, että taiteellinen luomistyö saa yleensä vaikutteita samalla alalla tapahtuneesta vanhemmasta tuotannosta eikä sen vuoksi ole siitä kokonaan riippumaton. Jälkipolvet käyttävät hyväkseen olemassa olevia tyylipiirteitä, aatteita ja taiteellisia vaikutteita ja näillä on hedelmöittävä vaikutus heidän työhönsä. Milloin uusi teos täyttää itsenäisyyden ja omaperäisyyden vaatimukset, täytyy tekijän, vaikkakin hän sitä muovaillessaan on äsken mainitussa mielessä käyttänyt hyväkseen aikaisempaa teosta, saada luomukseensa itsenäinen tekijänoikeus. Yksityiskohtaisten sääntöjen antaminen siitä, miten raja vapaan luomisen ja muuntelemisen välillä käytännössä on vedettävä, on varsin vaikeaa. Riidanalaisissa tapauksissa rajanveto jää lain esitöiden mukaan oikeuskäytännön varaan, jolloin tuomioistuimen on vapaasti harkittava kaikki asiaan vaikuttavat seikat. (Komiteanmietintö 1953:5. Ehdotus laiksi tekijänoikeudesta kirjallisiin ja taiteellisiin teoksiin, s. 50 ja Oesch, Rainer: Bildcitat, NIR 1997, s. 442)

Tekijänoikeuden ja lähioikeuksien tiettyjen piirteiden yhdenmuokaistamisesta tietoyhteiskunnassa annetun direktiivin (2001/29/EY) 5(3) artiklan k-kohta sallii mutta ei velvoita jäsenmaita mahdollistamaan teosten hyödyntämisen karikatyyrisissä, parodiassa ja pastississa. Satiiri, parodia ja pastissi sijoitetaan tekijänoikeuslain 4 §:n 2 momentin piiriin ilman niiden nimenomaista mainitsemista tekijänoikeuslaissa, koska niiden tarkoitus on täysin vieras esikuvalleen (ks. muun muassa Haarmann 2005, s. 67). Pastissi pyrkii jäljittelemään yhtä tai

useampaa tunnettua teosta tai tyyliä. Pastissi ei välttämättä pyri pilkkaamaan tai arvostelemaan jäljittelynsä kohdetta ja eroaa plagiaatista yleensä olemalla niin selvä mukaelma jäljittelynsä kohteesta, että tämä – usein kunnianosoitus aikaisemmalta teokselle – tulee varmasti selväksi kaikille. Pastissi ei ole mekaanista kopiointia vaan alkuperäisen teoksen tiettyjen valikointujen tunnistettavien elementtien tai kokonaisvaikutelman imitointia. (Sanna Nyqvist: *Double-Edged Imitation – Theories and Practices of Pastiche in Literature*. 2010 s. 341-343 ja 348-351).

Tekijänoikeusneuvoston lausunnossa 1995:12 oli kyse pienoispatsaista, jotka kuvasivat hiihtävää urheilijahahmoa. Patsaat saivat kumpikin suojaa itsenäisinä ja omaperäisinä kuvataiteen teoksina. Myöhemmin luotu näköispatsas ei ollut aiemmin luodun pienoispatsaan muunnelma. Tekijänoikeusneuvosto totesi, että eri teoksien välinen samanlaisuusarviointi perustuu teosten olennaisten osien samankaltaisuuden tapauskohtaiseen arviointiin. Tekijänoikeussuojan saaminen ei edellytä teokselta ainutkertaista uutuutta. Tekijänoikeussuojan saaminen edellyttää, että teos on sen tekijälle uusi eli että hän on luonut teoksensa itsenäisesti pitämättä mitään toista teosta esikuvanaan. Tekijänoikeusneuvosto totesi, että patsaiden samankaltaiset elementit johtuivat samasta aihevalinnasta ja patsaiden valmistamisessa käytetystä samankaltaisesta lähdemateriaalista. Näköispatsaan luonut kuvanveistäjä ei täten tarvinnut pienoispatsaan luoneen henkilön lupaa oman teoksensa valmistamiseen.

Tekijänoikeuslain 4 §:n 1 momentin muunnelman ja 4 §:n 2 momentin välisen vapaan muunnelman erona on katsottava olevan ns. samuuselämys. Jos katsoja pitää taideteos yhtenä ja samana teoksena mutta sen eri kappaleina, kyseessä olisi tekijänoikeuslaissa tarkoitettu kappaleen valmistaminen tai korkeintaan 4 §:n 1 momentin mukainen alkuperäisen teoksen tekijän lupaa edellyttävä muunnelma. Samuuselämyksen on katsottava edellyttävän sitä, että kaksi esinettä mielletään yhdeksi ja samaksi teokseksi – jossa myöhäisemmässä on korkeintaan tavanomaisia muutoksia, kuten värin muuttaminen tai jonkin pienen lisäyksen tai poiston tekeminen, mikä ei kuitenkaan muuta teoksen muotoa tai kokonaisuutta merkittävästi. Jos kuitenkin kyseessä on parodia, pastissi tai satiiri, aikaisemman teoksen kanssa hyvin samantyyppiseltä näyttävä teos voi olla tekijänoikeuslain 4 §:n 2 momentin mukainen vapaa muunnelma.

Jotta kyseessä oleva lavaste voitaisiin katsoa sallituksi muunnelmaksi tekijänoikeuslain 4 §:n 2 momentin perusteella, lavasteen tulisi täyttää itsenäisyyden ja omaperäisyyden vaatimukset. Arvioitaessa sitä, onko kyseessä teoksen kappale, muunnelma vai vapaa muunnelma, on tarkasteltava kyseessä olevia objekteja kokonaisuuksina mutta myös objektien eroavaisuuksia yksityiskohtaisesti. Jos yksityiskohtaiset erot objektien välillä ovat merkittäviä, ainoastaan objektien assosioituminen yleisellä tasolla toisiinsa ei yksin riitä siihen, että kyseessä olisi saman teoksen kaksi kappaletta tai tekijänoikeuslain 4 §:n 1 momentissa tarkoitettu muunnelma.

Hakija ei ole selvästi identifioinut mitään lavasteen osaa, joka olisi suoraan kopioitu Sibeliuksen monumentista. Tutustuttuaan käytettävissään olleeseen materiaaliin tekijänoikeusneuvosto ei ole pystynyt identifioimaan mitään yksittäistä Sibeliuksen monumentin osaa, joka olisi kopioitu lavasteeseen. Jotkut Sibeliuksen monumentin putkista näyttävät olevan pitkittäissuunnassa avonaisia ja osan pinta on epätasainen. Lavasteen putket ovat pitkittäissuunnassa ehyitä. Lavaste on ollut mahdollista valmistaa useista eri materiaaleista, lavasteen pinta maalata useille eri vaihtoehtoisilla väreillä ja toteuttaa tekstuuriltaan hieman erilaisena ja erimuotoisena silti säilyttäen muoto, joka on mahdollista assosioida Sibeliuksen monumenttiin.

Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että teatteriesityksessä käytettävät savu- ja valoeffektit osaltaan aiheuttavat sen, että lavaste näkyy katsojalle vain osittain siten, että katsoja "täyttää" itse näkemättä jääneen osan mielessään. Tällöin mahdollisesti syntyy assosiaatio Sibeliuksen monumenttiin. Lavasteen muoto ei ole Sibeliuksen monumentin kanssa identtinen vaan ainoastaan kaksiulotteisena profiilina tarkasteltuna aaltomaisuudessaan ääriarvoiltaan samantapainen.

Lavasteesta on löydettävissä enemmän eroavaisuuksia kuin yhtäläisyyksiä verrattaessa sitä Sibeliuksen monumenttiin. Sibeliuksen monumentin vieressä lavaste ei aiheuttaisi elämystä, että katsottavana olisi kaksi kappaletta Sibeliuksen monumentista. Lavasteen tekijä on ottanut vaikutteita Sibeliuksen monumentista ja jäljitellyt sen ideaa ja kokonaisvaikutelmaa mutta ei ole kopioinut Sibeliuksen monumenttia tai sen tekijänoikeudella suojattua osaa eikä siten ole valmistanut kappaletta tai tekijänoikeuslain 4 §:n 1 momentissa mainittua muunnelmaa Sibeliuksen monumentista.

Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että lavaste on siinä määrin itsenäinen ja omaperäinen, että se on tekijänoikeuslain 4 §:n 2 momentissa tarkoitettu vapaa muunnelma. Lavasteen on siten saanut saattaa yleisön saataville teatteriesityksessä ilman Sibelius-monumentin oikeudenhaltijoiden lupaa ja suorittamatta heille korvausta.

Siteeraussäännösten soveltaminen lavasteen valmistamiseen ja käyttämiseen teatteriesityksessä

Tekijänoikeuslain 22 §

Tekijänoikeuslain 22 §:n (24.3.1995/446) mukaan julkistetusta teoksesta on lupa hyvän tavan mukaisesti ottaa lainauksia tarkoituksen edellyttämässä laajuudessa. Sitaattioikeus merkitsee sitä, että toisen teoksen osa saadaan laillisesti ilman kyseisen teoksen oikeudenhaltijan lupaa ja korvausta maksamatta ottaa siteeraajan teoksen osaksi.

Lausunnossaan TN 2002:13 tekijänoikeusneuvosto totesi, ettei sitaattioikeuden käyttämistä ole rajoitettu tiettyyn teoslajiin tai tiettyyn tekniikkaan. Lausunnossaan TN 1993:21 tekijänoikeusneuvosto totesi, että tekijänoikeuslain 25 § ei sulje pois tekijänoikeuslain 22 §:n mukaisen yleisen siteeraus-oikeuden soveltamista taideteoksiin. Tekijänoikeusneuvosto perusteli kantansa siten, että kuvataiteen alalla sitaatteja on voitava käyttää ilmaisuvapauden ja luomisprosessin apuvälineenä.

Vastineenantaja sekä asiassa lausunnon antaneet asiantuntijat toteavat, että asiassa olisi mahdollista soveltaa tekijänoikeuslain siteeraussäännöksiä, koska tekijänoikeuslain 22 §:n sitaattioikeutta ei ole lain sanamuodolla tarkemmin rajattu esimerkiksi koskemaan vain tiettyjä teoslajeja. Edellä mainittu tahot eivät kuitenkaan tarkenna, mitä Sibelius-monumentista on lainattu lavasteeseen tai teatteriesitykseen.

Asiassa esitetyssä asiantuntijalausunnossa on lavasteen käyttämisen sallittavuutta perusteltu sillä, että näytelmäteoksen pohjana olevassa käsikirjoituksessa on mainittu Sibelius-monumentti ja kyseistä tekstiä lainataan sisällyttämällä kyseessä oleva lavaste teatteriesitykseen.

Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että tekijänoikeuslain 22 § voi soveltua myös kuvataiteen alan teoksiin. Kuvataiteen alallakin sitaatteja on voitava käyttää ilmaisuvapauden ja luomisprosessin

apuvälineenä. Jotta kuvataiteessa olisi kyseessä siteeraaminen, siteerattu teos tai sen osa on oltava havaitsemalla erotettavissa lainaajan teoksesta. Lausuntopyyntöissä kyseessä olevaan lavasteeseen ei ole sisällynyt mitään suoraa lainausta Sibeliusmonumentista tai sen osasta. Koska mitään lainattua osaa tai elementtiä ei ole lavasteesta erotettavissa alkuperäiseksi teokseksi, kyseessä ei ole tekijänoikeuslain 22 §:ssä tarkoitettu siteeraaminen eikä lavasteen valmistamista tai käyttämistä teatteriesityksessä tule täten arvioida tekijänoikeuslain 22 §:n perusteella.

Tekijänoikeuslain 25 §:n 2 momentti

Tekijänoikeuslain 25 §:n 2 momentin mukaan kun taideteoksen kappale on tekijän suostumuksella myyty tai muutoin pysyvästi luovutettu, taideteoksen saa sisällyttää valokuvaan, elokuvaan tai televisio-ohjelmaan, jos toisintamisella on valokuvassa, elokuvassa tai televisio-ohjelmassa toisarvoinen merkitys.

Oikeuskirjallisuudessa Haarmann on esittänyt, että minkä tahansa taideteoksen – kuvanveistoksen, maalauksen tms. – käyttäminen elokuvan tai televisioesityksen lavasteen osana on säännöksen mukaan luvallista. Vapaan käyttämisen ainoa edellytys on, että toisintaminen tapahtuu toisarvoisessa merkityksessä elokuvassa tai esityksessä. (Haarmann: Tekijänoikeus ja lähioikeudet. 2005, s. 209)

Tekijänoikeuden rajoituksia – kuten 25 §:ää – tulkitaan rajoitusti. Tekijänoikeuslain 25 §:n 2 momentissa tai sen esitöissä ei ole todettu näytelmäteoksen (tai näyttämöteoksen) kuuluvan säännöksen piiriin.

Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että säännöksen sanamuotoa ei voi laajentaa koskemaan myös teatteriesitystä analogialla elokuvaan tai televisio-ohjelmaan. Lavasteen valmistamiseen tai käyttämiseen teatteriesityksessä ei siten tässä tapauksessa sovellu tekijänoikeuslain 25 §:n 2 momentti.

Tekijänoikeuslain 25 a §

Tekijänoikeuslain 25 a §:n 3 momentin mukaan taideteoksen kuvaaminen on sallittua, jos teos on pysyvästi sijoitettu julkiselle paikalle tai sen välittömään läheisyyteen. Jos taideteos on kuvan pääaihe, kuvaa ei saa käyttää ansiotarkoituksessa.

Tekijänoikeuslain 25 a §:n esitöiden mukaan kuvaamisella tarkoitetaan piirtämistä, valokuvaamista ja vastaavia kaksiulotteisia kappaleen valmistustapoja. Säännöksen nojalla valmistettuja kuvia ja niistä valmistettuja paino- ja muita tuotteita saa vapaasti levittää yleisölle. Säännöksen nojalla on sallittua kuvata taideteos esimerkiksi osana kaupunkikuvaa. Säännös koskee kaikkia julkisilla paikoilla olevia taideteoksia riippumatta siitä, onko teos sijoitettu sisätiloihin vai ulkosalle. (Hallituksen esitys eduskunnalle 287/1994 vp., s. 30–31) Jos taideteos on pysyvästi sijoitettu paikalle, johon yleisöllä on vapaa pääsy, kyseessä on julkinen paikka. (Harenko–Niiranen–Tarkela: Tekijänoikeus. Kommentaari ja käsikirja. 2006 s. 193–194).

Lausunnossaan TN 2005:5 tekijänoikeusneuvosto katsoi, että tekijänoikeuslain 25 a §:n 3 momentin säännöksessä tarkoitetaan kaksiulotteista kuvaamista mutta siitä huolimatta rakennuksen kuvaamista kipsireliefinä voitiin pitää säännöksen tarkoittamana kuvaamisena. Tekijänoikeusneuvoston mukaan Suomen kansallismuseon rakennus voitiin täten tekijänoikeuden estämättä maalata, piirtää, valokuvata tai toisintaa kipsireliefinä tekijänoikeuslain 25 a §:n 3 momentin perusteella. Mainittuja kipsireliefejä oli myös sallittua saattaa yleisön saataviin esimerkiksi tarjoamalla niitä myytäväksi.

Reliefi on erään määritelmän mukaan ”tasaiselle pinnalle tehty veistos, jossa kolmiulotteiset kuvaesitykset ovat taustasta eli pohjasta koholla” (Riitta Konttinen, Liisa Laajoki: Taiteen sanakirja. 2000). Tekijänoikeusneuvoston lausunnossa TN 2005:5 kyseessä ollut reliefi Suomen kansallismuseosta oli kolmiulotteinen esine mutta rajatapaus tekijänoikeuslain 25 a §:n 3 momentin soveltamisessa, koska kuvatun rakennuksen muoto ei tullut reliefistä esille kolmiulotteisena. Täten reliefissä rakennus oli enemmän kuva rakennuksesta kuin kolmiulotteinen kappale rakennuksesta.

Vaikka vastineenantaja on todennut lavasteen olevan reliefimäinen, tekijänoikeusneuvosto katsoo, että lavaste ei ole reliefimäinen vaan kolmiulotteinen esine. Tekijänoikeuslain 25 a § ei sovellu kolmiulotteisen lavasteen valmistamiseen tai hyödyntämiseen.

Taideteoksen käyttäminen teatteriesityksen markkinointivalokuvassa

Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että asiassa tulee soveltaa tekijänoikeuslain 25 a §:n 3 momenttia. Tekijänoikeuslain 22 §:ää tai 25 §:ää ei siten käsitellä.

Tekijänoikeuslain 25 a §:n 3 momentin mukaan taideteoksen kuvaaminen on sallittua, jos teos on pysyvästi sijoitettu julkiselle paikalle tai sen välittömään läheisyyteen. Jos taideteos on kuvan pääaihe, kuvaa ei saa käyttää ansiotarkoituksessa.

Tekijänoikeusneuvoston lausunnossa TN 1998:10:ssä tekijänoikeusneuvosto ei antanut nimenomaista vastausta, oliko taiteen perusopetusta antavien taidetanssikoulujen opetustoiminta tekijänoikeuslain 54 a §:n mukaista ansiotoimintaa. Tekijänoikeusneuvoston mukaan vastaaminen olisi edellyttänyt näytön harjontaa ja lisätietoja kaikista mahdollisista toimintatavoista taiteen perusopetuksessa. Tekijänoikeusneuvosto totesi kuitenkin, että ansiotarkoituksessa tapahtuvaa toimintaa voi olla myös muu kuin taloudelliseen voittoon tai muuhun välittömään taloudelliseen etuun tähtäävä toiminta. Toisaalta neuvosto katsoi, että opetustoiminnan ammattimaisuus tai maksullisuus ei sellaisenaan tee toimintaa ansiotarkoituksena harjoitettavaksi.

TN 2000:11:ssä oli kyse Lahden Tanssiopistosta, joka oli yksityinen yhdistys. Vero-oikeudellisesti yhdistys katsottiin yleishyödylliseksi yhdistykseksi. Tekijänoikeusneuvoston lausunnossa todettiin, että vaikka toimintaa ei harjoitetaakaan taloudellisen voiton tavoittelemiseksi, on siinä myös normaaliin liiketoimintaan liittyviä piirteitä. Tekijänoikeuslain opetusta ja opetustoimintaa koskevat rajoitukset on säädetty erittäin tärkeiden yhteiskunnallisten intressien vuoksi – *samoin siteerausoikeus (lisäys tässä)*. Näitä rajoituksia tulee jo niiden luonteen vuoksi tulkita suppeasti. Siksi tekijänoikeusneuvosto katsoo, että Lahden Tanssiopisto harjoittaa taiteen perusopetustoimintaansa tekijänoikeuslain 54 a §:ssä tarkoitettulla tavalla ansiotarkoituksessa.

Tekijänoikeudessa ansiotoiminta on ymmärrettävä laajasti. Ansiotoiminnalla tarkoitetaan kaikkea taloudellista voittoa, etua tai muuta taloudellista hyötyä tavoittelevaa toimintaa. (Harenko–Niiranen–Tarkela: Tekijänoikeus. Kommentaari ja käsikirja. 2006 s. 47 ja 167). Merkityksellistä on toiminnan luonne ja tavoite pyrkiä ansion hankkimiseen, vaikka toiminta ei tosiasiallisesti kannattavaa olisikaan. Toiminta voi täyttää ansiotarkoi-

tuksen, vaikka ansioilla olisi tarkoitus vain kattaa kulut tai toiminnan vaikutus toimijan ansionmuodostukseen olisi vain välillinen, jos toiminnassa kuitenkin on lisäksi liiketoiminnan piirteitä. (Harenko–Niiranen–Tarkela. 2006 s. 193, 479-480).

Teatteriesityksen markkinoinnin tarkoituksena on ollut lisätä yleisön tietoisuutta esityksen esittämisestä ja herättää yleisön mielenkiinto esitystä kohtaan, jotta yleisö maksaisi pääsylipun hinnan nähdäkseen esityksen. Esityksen markkinoinnin tarkoituksena on ollut hankkia tuloja Helsingin kaupunginteatterille. Markkinointivalokuvaa on käytetty ansiotarkoituksessa, kun teatteriesitystä on markkinoitu yleisölle käyttämällä edellä mainittua valokuvaa markkinoinnissa. Tässä tapauksessa ei ole merkitystä sillä, katsotaanko Helsingin kaupunginteatteri voittoa tavoittelevaksi vai voittoa tavoittelemattomaksi oikeushenkilöksi.

Markkinointivalokuvassa ovat teatteriesityksen kaksi pääosien esittäjää, Sinikka Nopolan nimi sekä tekstit "Eila, Rampe ja palvattu onni" ja "Hulvaton road-komedia". Osa Sibeliuksen monumenttia näkyy näyttelijöiden ja tekstien takana täyttäen koko valokuvasta arviolta yhden neljäsosan. Visuaalisena kokonaisuutena tarkasteltuna Sibelius-monumentin osa ei ole valokuvassa pääaiheena. Sibelius-monumentin osaa on käytetty valokuvassa ennemminkin sitaatinomaisesti taustalla viestimään teatteriesityksen sisällöstä kuin suoranaisesti kohottamaan teatteriesityksen kiinnostavuutta tai kohdistamaan huomiota Sibelius-monumentin osaan.

Täten Sibelius-monumentin osan käyttö nyt kyseessä olevassa markkinointivalokuvassa edellä esitetyllä tavalla on katsottava sallituksi ilman Sibelius-monumentin oikeudenhaltijoiden lupaa.

Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että kyseessä ollutta teatteriesityksen markkinointivalokuvaa on käytetty ansiotarkoituksessa. Sibelius-monumentin osa ei ole ollut markkinointivalokuvan pääelementtinä. Täten Sibelius-monumentin osan sisältänyttä valokuvaa on saanut käyttää teatteriesityksen markkinointiin saattamalla valokuva yleisön saataville ilman Sibelius-monumentin oikeudenhaltijoiden lupaa.

Suomen Teatterit ry on esittänyt vastineessaan kysymyksen: Rinnastuuko Sibelius-monumentti jo 25 a §:n 4 momentissa tarkoitettuun rakennukseen? Kyseisen säännöksen mukaan rakennuksen saa vapaasti kuvata. Suomen Teatterit ry luonnehtii Sibelius-monumenttia kaupunkikuvaa hallitsevaksi suureksi monumentiksi.

Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että kuvataiteen teos ei muutu ajan kulumisen, monumentaalisuutensa tai tunnettuisuutensa seurauksena tekijänoikeuslaissa 25 a §:n 4 momentissa tarkoitetuksi rakennukseksi. Tekijänoikeuslain 25 a §:n 4 momentti ei sovellu Sibelius-monumentin kuvaamiseen.

Tekijän moraaliset oikeudet tekijänoikeuslain 3 §:n mukaan

Tekijän moraalisisista oikeuksista säädetään tekijänoikeuslain 3 §:ssä. Sen mukaan tekijä on ilmoitettava hyvän tavan mukaisesti, kun teoksesta valmistetaan kappale tai teos kokonaan tai osittain saatetaan yleisön saataviin. Lisäksi säännöksessä kielletään teoksen muuttaminen tekijän kirjallista tai taiteellista arvoa tai omalaatuisuutta loukkaavalla tavalla ja teoksen saattaminen yleisön saataviin tekijää sanotuin tavoin loukkaavassa muodossa tai yhteydessä. Tekijän moraaliset oikeudet on otettava huomioon silloinkin kun teos toisinnetaan julkisesti tekijänoikeuslain 22 §:n 25 §:n tai 25 a §:n nojalla.

Tekijänoikeusneuvoston lausunnossa 1997:1, jossa oli kyse patsaan sallitusta sisällyttämisestä ravintolan logoon ja mainoksiin, tekijänoikeusneuvosto totesi, että ravintolan logoa esimerkiksi ilmoituksissa ja mainoksissa käytettäessä patsaan tekijän ja teoksen nimen ilmoittamista ei voitu kohtuudella vaatia. Sen sijaan esimerkiksi ruokalistoissa tekijän ja teoksen nimi voitiin tekijänoikeusneuvoston käsityksen mukaan helposti mainita.

Tekijänoikeuslain 3 §:n 2 momentin tarkoitus on suojata teoksen tekijän persoonaa ja integriteettiä. Säännös kieltää teoksen muuttamisen tavalla, joka loukkaa tekijän persoonaa. Säännös suojaa lähinnä törkeänlaatuista teoksen muuttamista, vandalisointia, typistämistä tai muuta vastaavaa. (Komiteanmietintö 1953:5 s. 49). Asian luonteesta voi kuitenkin seurata, että teosta on muutettava merkittävästikin. Esimerkiksi elokuvan käsikirjoitusta voi olla pakko muokata paljonkin, jotta elokuvateos olisi mahdollista toteuttaa. Tällöin ei välttämättä ole kyse käsikirjoituksen tekijän kunniaa loukkaavista moraalisten oikeuksien loukkaamisesta, kunhan elokuvateos edelleen kokonaisuutena

ilmentää tyyliään ja käsittelytavaltaan käsikirjoittajan näkemyksiä. (Harenko–Niiranen–Tarkela: Tekijänoikeus. Kommentaari ja käsikirja. 2006 s. 51).

Tekijän moraalisia oikeuksia voidaan loukata joko muuttamalla teosta tekijää loukkaavalla tavalla tai käyttämällä teosta loukkaavassa yhteydessä. Tekijänoikeuslain 3 §, 11 §, 25 § tai 25 a §:ssä ei anneta tarkkoja sääntöjä siitä, miten ja missä lähde on mainittava. Hyvä tapa määritetään kullakin alalla vallitsevan käytännön mukaisesti. (Harenko–Niiranen–Tarkela: Tekijänoikeus. Kommentaari ja käsikirja. 2006 s. 49). Lainatun teoksen ja sen tekijän tunnistetiedot on sijoitettava sellaiseen yhteyteen, että ulkopuolinen voi ne vaikeuksitta havaita. Lainattava teos on mainittava siten, että se erottuu teoksesta, johon se on lainattu. (Harenko–Niiranen–Tarkela: Tekijänoikeus. Kommentaari ja käsikirja. 2006 s. 175).

Moraalisten oikeuksien loukkaaminen arvioidaan objektiivisesti. Arvioinnissa otetaan huomioon teoksen luonne, tekijän teoksesaan ilmentämä ideologia ja tarkoitusperät sekä teoksen tavanmukainen käyttötapa ja –yhteys. Loukkauksen arviointi ei perustu ainoastaan teoksen tekijän subjektiiviseen näkemykseen teoksen käytön loukkaavuudesta. Teoksen käyttö mainonnassa ei kategorisesti loukkaa tekijän moraalisia oikeuksia. Myös markkinoinnissa käytettyjen teosten loukkaavuus arvioidaan tapauskohtaisesti huomioiden teoksen luonne ja sen tavanomainen käyttötarkoitus sekä teoksen mahdollisesti ilmentämä erityinen ideologia. (Harenko–Niiranen–Tarkela: Tekijänoikeus. Kommentaari ja käsikirja. 2006 s. 52).

Tekijänoikeuslain 3 §, 11 §, 25 § tai 25 a §:ssä ei anneta tarkkoja sääntöjä siitä, miten ja missä lähde on mainittava. Hyvä tapa määritetään kullakin alalla vallitsevan käytännön mukaisesti. Mainonnassa ei edellytetä, että tekijän nimi mainittaisiin. (Harenko–Niiranen–Tarkela: Tekijänoikeus. Kommentaari ja käsikirja. 2006 s. 49). Lainatun teoksen ja sen tekijän tunnistetiedot on sijoitettava sellaiseen yhteyteen, että ulkopuolinen voi ne vaikeuksitta havaita. Lainattava teos on mainittava siten, että se erottuu teoksesta, johon se on lainattu. (Harenko–Niiranen–Tarkela: Tekijänoikeus. Kommentaari ja käsikirja. 2006 s. 175)

Edellä esitetyn perusteella kyseessä oleva lavaste on tekijänoikeuslain 4 §:n 2 momentissa tarkoitettu vapaa muunnelma. Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että Sibelius-monumentin nimeä tai tekijää ei ole täytynyt mainita teatteriesityksen yhteydessä tai sen oheismateriaaleissa kuten käsiohjelmassa.

Markkinointialan vallitsevana käytäntönä on, ettei markkinointimateriaaleissa aina mainita niissä olevien teosten tekijöitä. Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että Sibelius-monumentin tekijän moraalisia oikeuksia ei ole loukattu vain siksi, että hänen nimeään ei ole mainittu teatteriesityksen markkinointimateriaalissa. Sibelius-monumenttia ei ole esitetty sellaisessa muodossa tai sellaisessa yhteydessä kyseessä olleessa markkinointimateriaalissa, että Sibelius-monumentin tekijän moraalisia oikeuksia olisi loukattu.

Yhteenveto

Nyt kyseessä ollut lavaste on siinä määrin itsenäinen ja omaperäinen, että se on tekijänoikeuslain 4 §:n 2 momentissa tarkoitettu vapaa muunnelma. Lavasteen on siten saanut saattaa yleisön saataville teatteriesityksessä ilman Sibelius-monumentin oikeudenhaltijoiden lupaa ja suorittamatta heille korvausta.

Tekijänoikeuslain 22 §, 25 § ja 25 a § eivät sovellu kolmiulotteisen lavasteen valmistamiseen ja käyttämiseen teatteriesityksessä.

Sibelius-monumentin osaa on saanut käyttää teatteriesityksen markkinointivalokuvassa ilman Sibelius-monumentin oikeudenhaltijan lupaa.

Sibelius-monumentin tekijän moraalisia oikeuksia ei ole loukattu, vaikka hänen nimeään ei ole mainittu teatteriesityksen markkinointimateriaalissa.

Puheenjohtaja

Marcus Norrgård

Sihteeri

Marco Grönroos

Lausunto on käsitelty tekijänoikeusneuvoston täysistunnossa. Asian ratkaisemiseen ovat osallistuneet Marcus Norrgård (puheenjohtaja), Mika Enäjärvi, Tuula Hämäläinen, Heikki Jokinen, Satu Kangas, Pirjo Kontkanen, Sari Nieminen, Kirsi-Marja Okkonen, Lauri Rechartt, Anne Salomaa, Martti Virtanen ja Ahti Vanttinen. (Äänestysratkaisu)

Eriävä mielipide (Heikki Jokinen)

Esitän eriävän mielipiteeni tekijänoikeusneuvoston kantaan: "Sibelius-monumentin osa ei ole ollut markkinointivalokuvan pääelementtinä. Täten Sibelius-monumentin osan sisältänyttä valokuvaa on saanut käyttää teatteriesityksen markkinointiin saattamalla valokuva yleisön saataville ilman Sibelius-monumentin oikeudenhaltijoiden lupaa."

Kun kuvan pääaihetta arvioidaan, on kuvaa tarkasteltava kokonaisuutena. Teatterin markkinointivalokuvan ainoat osat ovat näyttelijät sekä Sibelius-monumentti. Jos toisen poistaa, koko kuvan idea muuttuu ja se olisi markkinointitarkoituksessa hyödytön.

Sibelius-monumentti on otettu tarkoituksellisesti osaksi lavastettua markkinointivalokuvaa. Vaikka Sibelius-monumentti täyttää valokuvan pinta-alasta vain noin yhden neljäsosan, visuaalisena kokonaisuutena arvioiden Sibelius-monumentti on toinen kahdesta kuvan keskeisestä pääelementistä.

Teatterin markkinointivalokuvaa voidaan visuaalisessa mielessä verrata Akseli Gallen-Kallelan maalaukseen Poika ja varis (1884). Siinäkin on kaksi selkeää osaa, poika ja varis. Ovatko ne yhdessä kuvan pääaihe, vai täysin toisistaan riippumattomia? Voisiko toisen poistaa siten, että maalauksen pääaihe säilyisi samana?

Hallituksen esityksessä (HE 287/1994 vp s. 74) todetaan, että 25 §:n 2 momentin mukaan taideteoksen saa sisällyttää valokuvaan, jos sen toisintamisella on valokuvassa toisarvoinen merkitys. Mainoskuvassa, jossa taideteos on tarkoituksellisesti otettu osaksi lavastettua kokonaisuutta, lupa tarvitaan, vaikka taideteoksen osuus kokonaisuudesta olisi vähemmänkin merkittävä.

Päätöksen olisi tältä osin tullut kuulua seuraavasti: Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että kyseessä ollutta teatteriesityksen markkinointivalokuvaa on käytetty ansiotarkoituksessa. Teatteriesityksen markkinointivalokuvassa ei olisi saanut käyttää Sibelius-monumentin osaa valokuvan toisena pääelementtinä teatteriesityksen markkinointiin saattamalla valokuva yleisön saataville ilman Sibelius-monumentin oikeudenhaltijoiden lupaa.

Helsingissä 22.3.2012

Heikki Jokinen